

Povrh vsega niso bile njegove. Zapisal jih je nekdo, ki so ga že pred štiristopetdesetimi leti izgnali iz domovine kot heretika.

Matjaž
Kmecl

O utrujenosti in minljivosti*

Bil je še en petek, sončen in zgodnjepoleten, za na Kočno – nič postnega, poln jasnih, toplih daljav. Za začetek so mi ostale v spominu grabljice na travnikih tik nad Jezerskim, potem vesel šestdesetleten poskakovalec, ki je skoraj pritekkel iz gozda navzdol in vihtel dvoje smučarskih palic, sposodil si jih je bil pri oskrbniku Karničarju na Češki koči. V trenutku mi je zdrdral zgodbo: obrtnik, vsako poletje delav-

nico zapre, ker bi plačal preveč davka, se ne spleča, s kombijem, v katerem tudi spi, se potepa med hribi in hodi gor. Zgoraj na Ravneh in seveda na Kremžarjevi poti je bilo še precej snega, dali so mu palice za varnejšo hojo – ali jih lahko nesem nazaj? Seveda. Hvala, pa srečno! In že se je odveselil naprej.

Sledila je znana gozdna steza do smrekovega grebena in potem mimo polen do koč, kjer je bila na sončni trati zbrana ljubezniva planinska družčina, vmes družabno glasni oskrbnik. Ko pa me je ta ugledal, se mi je zazdelo, da je že od daleč nekako prestrašeno in negotovo obstal, obstrmel je vame, kot da ne ve, kam bi me del, jaz pa sem rinit naravnost vanj, da bi mu seveda vrnil naložene palice. Šele ko sem spregovoril, se je kot prebudil iz uročenosti in palice hitro odnesel v hišo, toda še vmes se je na hitro in nezaupljivo ozrl po meni. Malce nenavadno, pa nič zato – usedel sem se za mizo zunaj, odložil nahrbtnik, družčina se je hitro navadila moje prisotnosti, jaz pa sem se potopil, ves, kolikor me je bilo, v najlepši del slehernega hribovskega potepanja, v ščemeče lenarjenje, počitek sredi brezvetrnega, blagega podkočanskega sonca. Od nekod zgoraj, izpod Dolgega hrbta ali Grintovca so šumeli poletni slapiči, sneg se je na debelo tajal, tu pa se je sleč pripravljaj k cvetenju, zelenel je macesen s svojo svilenino, pasli so se čmrlji. – Res mislim, da skoraj ne more biti lepšega in česa prijaznejšega v življenju.

Kasneje, pod mrak, ko smo se že odpravili v koč, se je odprl tudi Karničar: razmeroma mlad, pa nadvse skrben, zvest in dober oskrbnik, kakršnih je v vsakem rodu planinskih oskrbnikov samo po nekaj, mogoče kak ducat. Nekako olajšan in sproščen mi je pripovedoval vse mogoče, iz česar sem najprej bolj zaznal kot razumel, da me je prej, popoldne, zamenjal z zdravnikom, ki je bil pogosto tam z reševalci, dokler niso potem v neki hudi megli in nevihti zgrmeli v skale in se pobili. Obšlo ga je – in to

* Zbirka z naslovom Slovenski eseji ali postna premišljevanja bo že te dni izšla pri Cankarjevi založbi.

sredi belega dne – zapičilo kot bridko vprašanje, zakaj »hodi« mož »nazaj« prav k njemu, saj sta se razumela in si nikoli storila nič žalega, prej narobe. Zdrava pamet mu je sicer skušala dopovedati, da prikazen nima z rajnkim doktorjem nič skupnega, da se je takrat dovolj dramatično in dokončno ubil, toda kaj, če je vsaj privid, ostanek njegove lastne zgodbe?

Seveda je sledila njegova lastna zgodba. Mogoče si je nisem čisto dobro zapomnil, v glavnem pa je bila takale: Nekaj let nazaj je planinsko društvo v koči prenavljalo sanitarije, oblagalo jih je s ploščicami – treba je bilo natovoriti cementa in vsega drugega, žičnice še ni bilo ali pa je bila pokvarjena, ne vem, on mlad in močan, in je vse potrebno tovoril na lastnem hrbtu iz doline. Kadar je le mogel, spodaj je gradil še svojo lastno hišo. Garal je iz dneva v dan, nekega dne pa ga je potem dobesedno spodneslo, še žlice ni mogel več vzdigniti, v hrbtu ni bilo opore, nikjer v telesu nobene moči. Obležal je in zdravnik ni vedel, kaj bi z njim; dal ga je odpeljati v Ljubljano, tam so ga pregledovali in prevažali sem in tja, on pa zmeraj slabši. Na njegovo zahtevo so ga čez nekaj časa spet poslali domov, zdelo se mu je, da bo doma vseeno boljše. Toda bil je tako slab, da so obupali nad njim tudi tu in poslali po »gospoda«. Zbral se je velikanski kup babnic, kot je ob takšnih priložnostih navada, »gospod« je popravil, kar se je popraviti sploh še dalo, saj niti pri zavesti ni bil več prav posebno. Ko je »gospod« odšel, so se začele ženske pogovarjati in vmes je za trenutek in zelo oddaleč slišal eno, kako je razložila, da je zdaj napočila odločilna ura: saj je bilo še zmeraj tako, da je po »gospodu« bolnike in starce zelo naglo pobralo ali pa se jim je enako hitro popravilo, obrnilo na boljše. Ko je to slišal, se mu je globoko nekje vse uprlo, ni hotel oditi in umreti, zbral je vso voljo in moč – odtlej je bliskovito naglo okreval. Spet so ga peljali v Ljubljano, kjer so se zdravniki čudili njegovemu novemu zdravju in mu razložili, da je bilo najbrž od utrujenosti in od nečesa, čemur so rekli »na živčni osnovi«. Naročili so mu, da ne sme še nekaj časa nič težkega delati in se sekirati, pa bo spet vse dobro.

»O,« je rekel, »umiranje je težavna zadeva! Živci že, živčna osnova, ampak predvsem si ne smeš naložiti preveč. Utrudiš se kot živina, potem pa kljub vsemu in zoper svoje telo rineš in rineš še naprej, tu notri,« je pokazal pod svoj pulover, »pa sklene življenje, da tako ne more več in te položi – ker je boljše nič kot tako. Naj doktorji govorijo, kar hočejo, ampak ni vse telo, ki je bilo ves čas zdravo! Zdravo je bilo! Ni, ne, vse telo!«

Po večerji sem spet šel ven, rad imam zgodnjo noč in njeno še živo samoto. Ker se veliko manj vidi, so glasovi v njej čistejši, vse obstaja v njihovi potajeni in skrivnostni jasnosti. Samo vetra ne sme biti, ker je takoj prehrupen. Sedel sem zunaj in zrl proti Koroški. Od nekod se mi je v spomin preblisnil pokojni psihiater Kanoni, ki je pogosto dopovedoval, da so zdravniki veterinarji, ki vidijo v človeku samo kup mesa in kosti, kaj takega pa je seveda mogoče videti v sleherni mesnici. Prav lepo sta se ujemala Kanoni in Karničar.

Potem pa se je, najbrž iz koroške teme, kjer je partizanil, priklical Ahac, ki je nekaj prej umrl. Stal je v presojni spominski podobi, dolg, rusast, temno napadalen, nabit z ostanki neprijaznih spominov in silaškega komisarstva, načitan, vsak hip pripravljen na ironijo in sarkazem. Zadnja leta je bilo njegove stare, masivne ukazovalnosti in podrejevalnosti manj, nekako izseljeval se je iz sebe ali pa umikal globoko vase, skoraj ginil je od

napora, da bi predril oklep fizičnega in našel kakršenkoli stik z metafizičnim, hajdegerjansko je blodil in telovadil po prostranstvih besede in Dostojevskega, po razdaljah med čistostjo in pregrešnostjo, med smrtjo in bogve čim. Kar naprej pa se mi je zdelo, da so ga stare liberalno-marksistične vezi in njegov logični razum neizprosno držali na prstenih in blatnih tleh fizičnosti ali pa družbenosti. Preveč se je bil že poprej s svojim življenjem investiral v vse to. – Bil je zagotovo impozantna osebnost, naj kdo iz minljivih strasti, zamer ali občudovanj misli, kar hoče, poln daljnosežnega razuma in nepredvidljivih nagonov – včasih je res deloval kot poosebljena pogruntavščina Fjodorja Mihajloviča Dostojevskega. V njem je bilo ničkoliko razdiralnega, uporniškega, na trenutke celo bestialnega in demonskega, vezanega na naravnost vzneseno socialno potrebo: brez poslušalcev ni mogel, za njim je hodil rep spremljevalcev, učencev, vódencev in občudovalcev. Mislim, da ni znal prenesti samote, celo nekaj zanimivega in protislovnega mesijanstva ga je zaznamovalo, zato je bil več kot odličen partizanski komisar in univerzitetni profesor. Poznam dolgo vrsto zelo inteligentnih mladih mož, ki jih je s temi svojimi lastnostmi dobesedno uročil in ki so brezpogojno in neomajno verjeli vse, kar je povedal. S svojim legendarnim formatom je pač naravno in samoposebno izvajal občudovanje in spoštovanje, toda docela neartikulirano in spet čisto nedvoumno je širil okrog sebe ozračje odvisnosti, nelagodnosti, sem in tja celo prestrašenosti. – Tak je torej zdaj molče stal v blagi, šumeči predkoroški temi pod Grintovcem in Dolgim hrbtom.

Umril je razmeroma mlad, zdelo se je kot prenačljena vdaja silaka, ki bi se moral za življenje bojevati mnogo bolj zagrizeno in vztrajno. Recimo tako kot Levstik, ki je od bolečin, strahu in bojevitosti, od zamerljivosti nad usodo, zadnje tri tedne pred koncem vpil, da so zapirali okna nekaj ulic naokrog. Ali pa Aškerc, ki je bil tudi sicer Levstiku po osebnih lastnostih močno podoben in je umrl enako star – od njegovega hrupnega umiranja je odmevala vsa bolnišnica. – Ahac pa je odšel nekako vdano, po starem bi rekli, spravljen z bogom in ljudmi, kot da je to pač nujen korak, da spozna še zadnje, česar dotlej v življenju ni vedel. Niko Grafenauer, ki je do zadnjega zelo zvesto hodil k njemu, me je ob priložnosti mračno in pomenljivo poučil, da ni nujno življenja sprejemati kot vse in zadnje, kar imamo in kar moremo, da smrt lahko človeka nenadoma in pri živem povabi in mu obrne nagne. – Priznam, da sem bil ob tem pretresen in tudi zgrožen, takšne izkušnje nisem poznal: morala je biti neizrekljivo intelektualna ali pa metafizična in ezoterična, pridržana za izbrance in posvečence. Kar sem dotlej poznal mrjočih, so se na vse kriplje bojevali za to, da bi vsaj še za kakšen dan podaljšali svoj življenjski čas: naj je bila moja pokojna mati ali pa – s prstom spomina pokažem kar na pamet – igralec Makuc, ki je s svojim otroško nasmehljanim, snežnobelim, dobročudno začudenim obrazom blodil zadnje odmerjene mesece po ljubljanskih ulicah – kakor da bi se rad še poslednji trenutek naužil hrupnosti, duhov, gibanja in barvitosti tega sveta in svojega mesta. – Veliko kasneje sem kakšen teden pred smrtjo obiskal nam vsem ljubega, pobalinsko duhovitega, zgovornega in nepredvidljivega, modrijansko pametnega in obenem fokslastega Bojana Stiha. Sedeli smo v njegovi sobi, zbijali šale, pravzaprav jih je on zbijal, se vsi, z njim vred delali, kot da nič ni, zraven pa se nam je skrivaj srce paralo, ko ga je vsake toliko odneslo v kopalnico odpravljat zmeraj hujše telesne tegobe: zanesljivo in glasno trkanje smrti na vrata življenja. Toda naravnost never-

jetno je bilo, kako zagrizeno je, docela shujšan in kosmat, vztrajal v svoji obubožani in spergamentirani lupinici, jasen v spominu in duhovit v govoru. — (Bil je tudi eden od Ahačevih uročenih občudovalcev in je o tem napisal slikovit, samoironičen esej.)

Potem sem se vsaj razumsko skušal dokopati do sprejemljive razlage za takšno Ahačevo smrt. Nevzadnje je bilo videti, odkar sem ga poznal, da je njegova velikanska energija domala večna. — Zelo preprosto bi lahko bilo takole (čeprav je čisto mogoče, da si zadevo urejam zgolj po svoji neurejeni, nečisti, pogosto otročji domišljiji): telo nam je sestavljeno iz nekakšnega ravnovesja kislin in lugov ali pa različnih elektrolitov. Iz nihajočega razmerja med njimi se sproti, kot v kakšnem akumulatorju, sprošča življenjska energija, ki nam poganja dejanja. Toda lahko se zgodi, da zaradi silnih naporov in skrajnosti osnovno ravnovesje zgubi samo sebe, se poruši, dotok energije presahne. Presahnitev energije celo ni največje hudo, pač pa mogoče to, da začne prebitek kisline ali luga telo dobesedno razžirati, navznoter in v vsem prostorju, do zadnje celice: nekako tako, kot bi brez upa rešitve padli v apneno jamo ali cisterno kisline. To zadnje je gotovo metafora, toda zgrozim se v napadih patetike, ko se mi vztrajno in nadležno kar naprej vsiljuje v predstavo, širi različne domislice, na primer da je Ahaca razžrla slovenska kislost. Menda so svojčas celo poskušali moriti na tak popoln način, brez ostankov: živega ali že mrtvega človeka so zagnali v dovolj dober in obilen lug, da za njim ni ostalo dobesedno ničesar. — Grde misli, grde predstave v tihi noči s predkoroškimi in podgrintovškimi zvezdami nad glavo! Ampak je res samo metafora tisto s kislino!

Ahac se je moral drugače zanihati, utrudil se je, ugasnil sam v sebi. »Kuril« je, kot se reče v žargonu, vztrajno, enormno in nepopustljivo, z velikansko voljo po odločanju in še večjo intelektualno skepsu hkrati, z majhno pripravljenostjo za kesanje ali odpuščanje. Poleg tega pa, ker telo v resnici ni vse, kot bi rekel Karničar, se je v njem gnetlo, trlo in se prepiralo pa tudi mešalo domala vse duhovno in moralno izročilo slovenskega sveta, podolgem in počez: privrženost slovenstvu, liberalno frajgajstovstvo, revolucionarno bojeviti marksizem, antinacizem in skoraj pobalinski nonkonformizem, eksistencializem najrazličnejših odtenkov, poskus dialoga z religioznostjo — kako boš vse to ob eruptivnem temperamentu dehtal in usklajeval, da se ne podre in zažge? Da ne omaga od preutrujenosti. Za njim je hodilo ničkoliko anekdot, monstroznih in ljubkih, švalerskih in subtilnih, nekaterim se je odpiral, z mešanico objestnosti, patetične preganjavice in temne krivde samo v pijanosti, druge je odpravljajl s prešernim posmehom, ob nekaterih je mračno besnel, ob drugih si je prefrigano vihal brke — z napovedjo v fantalinsko svetlih očeh, da kaj takega ni bilo zadnjič, ker je bilo prav fino in še nikoli tako dobro. — Povrhu se je zadnja leta vanj naselila lastnost, ki mogoče res ni bila ponižnost sama, ji je bila pa močno v sorodu. V takšnem stanju sem ga tudi edinkrat videl popolnoma nemočnega in nebogljenega: bilo je na nekem simpoziju, ki ga je priredila Slovenska matica — takrat se z nekaterimi njegovimi docela strokovnimi pogledi ni strinjal Anton Slodnjak, in to tudi na sebi lasten, malce hrupen način povedal. Šlo je za razmeroma preprosta vprašanja, ki bi jih bil lahko s svojo govorniško večino in razantno logičnostjo zavrnil malo manj kot levoročno; toda obsedel je v svoji obvezni sprednji, voditeljski vrsti kot zadnja brucevska revščina, samo jecljal je in momljal nekaj, česar ni živ krst razumel —

vsem na očeh se je odprl v popolni človeški ranljivosti, samokaznovalni moralnosti. Leta 1959, ko je izšla Slodnjakova nemško pisana slovenska literarna zgodovina, je v drži nekakšnega agitpropovskega recidiva namreč s to knjigo in njenim avtorjem temeljito pa tudi krivično poračunal. Izid: Slodnjak je moral z univerze, Ahac pa je zdaj za nekdanji »greh« poravnal račun z nečim najhujšim in najnesprejemljivejšim, kar je poznal, s porazom (nepotrebim in samonaloženim seveda). Sama od sebe, iz njegovega bistvujočega obstajanja, se mu je vsem na očeh naložila bridka in huda pokora.

Toda ali ni bila to tudi že utrujenost? Počasna skrivnostnost umiranja? Slutnja neizbežne dokončne vdanosti? Ali bi nekdanji agitpropovec, bojevnik, ki ga je zaradi drznosti, odpornosti, neuničljivosti in energije občudovalo vse živo, od Štiha do Žavcarja, od primorskih deklet do vrhovnih dam slovenske umetnosti, storil isto, če bi bil še res nekdanji? Za hipen fleš ga ugledam na piranski obali, kjer je bilo eno najznamenitejših slavističnih zborovanj, zvečer po končanem zasedanju je bilo vse slavistično občestvo v pol ure prej podobno roju vinskih mušic kot častivrednemu zboru poznavalcev slovenskega jezika in književnosti. Vidim ga, kako si je proti polnoči na visok privezni kamen postavil majhno profesorico, da se mu ni bilo treba sklanjati, ko jo je hotel poljubiti. V ozadju so hrupno omagovali zadnji bojevniki s črnim in belim vinom, bilo je tekmovanje. – Ne, si rečem, ne bi se vdal; od Slodnjaka, ki sem ga sicer imel zelo rad, bil je moj profesor, ne bi ostala niti cunjica, pa če bi stari profesor še tako grmel s svojim prijazno jerihonskim, kregajočim glasom, in gledal grdo, kot je znal samo on; Ahac bi ga obdelal s komisarsko strogostjo in logicistično nonšalanco. – Njegov sistem je bil pravzaprav zmeraj enak, pa tudi enako učinkovit: zelo neopazno, samoumevno, skoraj gozdovniško in aksiomatsko je za začetek postavil nekaj izhodišč, potem pa je iz njih razvil uničujoč sistem s presenetljivimi sklepi. Ti so bili tako nenavadni, da so poslušalca zavedli v polemiko in da je pri priči pozabil na problematično zasnovno. Polemiki, ki so tvegali pogovor z njim, so se mu skoraj brez izjeme zakadili v zaključke, ne v izhodišča, v izvedbi pa je bil tako rekoč fascinantno nepremagljiv. – Za vdajo, kakršno je uprizoril na Matici, mora biti človek že hudo ranjen in utrujen, poražen, načet, z mnogoterimi demoni krivde, ki se mu potikajo po senci bivanja in ga nenehno plašijo.

Podgrintovski nočni mir s šumenjem zgodnjepoletnih slapičev se je torej vznemirjal v vprašanje: Ali ni bil mogoče Ahac podoba slovenskega napona zadnjih dvesto let, vznesene pregetosti, dramatične in brezobzirne porabe energije iz lastne življenjske snovi? Globokega, mogoče kar katastrofalnega zanihanja notranje zmogljivosti in skladnosti? Krivde zaradi lastne majhnosti in prevelike stremljivosti? Predrznosti, ki ne ve za meje in usodo, podaljšanega črtomirstva – »tak se zažene, se kasneje ustavi mladenci«, resignacije, ki mora po Prešernovem scenariju nujno slediti, metafizičnega strahu, ob katerem je vse majhno in veliko zanemarljivo, le da je tisto, kar je veliko, zaslepljeno s prešernostjo svoje telesne moči in zato po živalsko vzneseno in kratkovidno? Za vsaj zasilno uveljavitev v siloviti in krvavi novodobni, meščanski tekmi narodov je morala takšna majhna reč, kot je slovenstvo, potrošiti neprimerno več moči od kogarkoli. V njegovem telescu se različne ideje in volje že tako in tako podijo od stene do stene mnogo hitreje, neuskkljeno, nedovršeno, zato je tudi nevarnost, da se

izpridijo, izravnovesijo, izvržejo v samopožiranje, samougonabljanje, veliko večja. Nenadoma se lahko začne, ne da bi sami vedeli kdaj, proces izluženja in razžiranja, spočne se histerija in utrujenost, ki ju ni več mogoče ustaviti.

Vprašanje, ki sledi, je skoraj neizbežno: Ali je bilo zadnjih dvesto let slovenske zgodovine tudi zadnja visoka pesem kulture in bivanja, ki se je v poldrugem tisočletju tod fizično skrčilo na manj kot tretjino nekdanjosti? Ker je bilo bolj navajeno dela kot ubijanja, bolj duhovnega in gmotnega dajanja kot jemanja? Ki se mora dandanes tudi proti največjim prijateljem bojevati za lástnost, dopovedovati, da ne misli umreti in da nikomur nič noče? In to vse zaradi svojega pasje drobnega, nadležnega telesa, ki se prehitro izčrpava v vsem.

Vprašanja so znana, zdaj se samo obešajo na novo prisposodbo in vnaprej je jasno, da se s tem obešanjem niti malo bolj ne pojasnjujejo: ne oglašajo se v zvezi z računom ali pravilom, temveč z usodo, ki ni predvidljiva, izračunljiva, ki je uganka in negotovost. – V starih časih je menda na naših tleh živelo ljudstvo, tako pravijo arheologi, ki je za napovedovanje prihodnosti velevalo ubiti človeka, žreci pa so iz natančnega opazovanja njegovih smrtnih krčev in muk ugibali usodo. Krvav, nečloveški, nesmiseln obred, toda še en človekov napor, da bi pogledal čez mejo fizičnega sveta. – Tak se zazdim ob Ahacu in najinem skupnem narodu: makabričen, elementarno brezobziren v nagonu po ugledanju, nekrovoajerski, domala ostuden. – Kot bi kulturno preživeli, če ne bi šli v ta velikanski, brezumno tvegani, »prerodni« napor dveh stoletij; kot da nismo bili že na robu kulturnega izumrtja, ker nam je instinkt morda že predolgo okleval, kot da je bila še kakšna druga rešitev, kot da Koroška, stara slovenska kulturna pokrajina, v katere temo zrem, ni s svojo zadnjo črno zgodovino zadosti svarilna! – In kot da ni smrt zadnji intimni trenutek, ki ga ni mogoče in se ga tudi ne sme posploševati v ničesar z ničimer!?

Takrat je prišel naokrog po temi Karničar. »Lep dan bo jutri, boste že videli! Ga še ni bilo takšnega letos, boste videli!« Iz glasu se mu je slišalo, kot bi hotel reči: No, zdaj pa le spat! in sem ubogal. – Tako se mi je končal tisti petek.

Naslednjega dne je med potjo vse cvetelo – lepi slečnik in še zadnji ostanki križemlistnega kamnokreča, bele velikonočnice in prve zlate pogačice, kosmatí repnjak in smiljke, maki različnih vrst in drobni vijoličasti mošnjaček; prostor je ves donel od samega sebe, daljni razgledi so prepevali od svobode in čistosti, v špranje in peske so od vsepovsod curljali drobni potočki snežnice. Za hip sem se, še enkrat, spomnil starih, večstoletnih risb, na katerih sta Kočna s svojo širokostjo in ošiljeni Grintovec osupljivo takšna kot danes. Bilo mi je dobro v tej prijazni, dišeči, blagi, lepi minljivosti, ki daje moč za vztrajanje. Dokler ga daje; potem ga daje drugim.